

Методичні рекомендації про викладання предмета «Громадянська освіта» у 2020/2021 навчальному році

У 2020/2021 навчальному році чинною є навчальна програма «Громадянська освіта (інтегрований курс). 10 клас» для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки від 23.10.2017 № 1407. Програму розміщено на офіційному вебсайті Міністерства за покликанням (<https://goo.gl/fwh2BR>).

Відповідно до навчальної програми учні 10-х класів продовжать вивчати навчальний предмет «Громадянська освіта».

Зміст громадянської освіти визначається як суспільними потребами, вимогами соціальних і державних інституцій, так і інтересами особистості, її ставленням до суспільних проблем і готовністю брати участь у їх розв'язанні. Беручи до уваги вкрай важливу державотворчу місію курсу громадянської освіти, інтегрований навчальний предмет «Громадянська освіта» спрямований саме на розвиток та соціалізацію особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок, а також навичок життєзабезпечення та професійних якостей.

Надзвичайно важливо сформувати в молодих громадян України повагу до прав людини, плюралізму та демократії, верховенства закону, виховати в них неприйняття насильства, ксенофобії, расизму, агресії, нетерпимості.

Для досягнення мети громадянської освіти учнівство насамперед потрібно ознайомити зі здобутками й розвитком демократичного суспільства у країнах світу та принципами становлення демократії в Україні.

Важливо сформувати мотивацію та основні вміння, потрібні для відповідальної участі у громадсько-політичних процесах, конструктивне ставлення молоді до суспільного життя. Юнацтво має навчитися діяти у відповідності до власних переконань і цінностей, поважаючи при цьому права й свободи інших громадян.

Громадянська освіта передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань та орієнтацію на розв'язання практичних проблем. інтегративних громадянознавчих знань та має сприяти формуванню активної позиції молоді щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні, а також створити умови для набуття учнями досвіду громадянських дій, демократичної поведінки та конструктивної взаємодії.

В основу курсу громадянської освіти покладено компетентнісний підхід, що корелюється з ключовими життєвими компетентностями, формування яких відбувається на трьох рівнях: засвоєння знань, формування ціннісних ставлень та здобуття практичного досвіду.

Відповідно до програми інтегрованого курсу та завдань громадянської освіти, навчальний процес має базуватися на основі активних та інтерактивних форм і методів роботи з учнівством. Зокрема, комунікація й взаємодія в парах і групах, організація дискусій, диспутів стимулюватимуть командну роботу, надаватимуть учням можливість для формування та розвитку вмінь і навичок аргументовано й чітко представляти власну позицію, сприймати думки інших (навички активного слухання), уміння ставити запитання одне одному, висловлюватися по черзі, сприятимуть налагодженню рівноправної взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Під час вивчення тем важливо передбачити аналіз актуальних суспільних проблем сьогодення, життєвих прикладів. Актуалізація вже існуючих знань та досвіду з відповідної тематики вмотивувуватиме роботу учнів, сприятиме формуванню критичного мислення, уміння орієнтуватися в складних суспільних процесах.

Проекція програмного матеріалу на рівень місцевої громади також стане у пригоді вчителям, які викладатимуть предмет «Громадянська освіта». Зустрічі з діячами місцевих органів влади, членами громадських організацій, громадськими активістами, волонтерами, представниками засобів масової інформації, іншими цікавими людьми, які обрали активну й відповідальну громадянську позицію, екскурсії до органів влади, редакцій ЗМІ тощо активізуватимуть освітній процес, сприятимуть залученню учнів до участі у соціальних проєктах місцевих громад.

У сучасному освітньому процесі важливе значення має активне залучення учнів старших класів до використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). За допомогою ІКТ учні мають можливість розширити коло спілкування, ознайомитися із додатковою інформацією, брати участь у дискусіях, зокрема відвідуючи форуми, чати, блоги, урізноманітнити процес навчання за допомогою онлайн завдань, навчальних ігор, квестів тощо.

Практичні завдання передусім передбачають можливість застосування набутих учнями знань та навичок у практичній площині. Юнацтво може, наприклад, започаткувати й розробити проєкт, підготувати плакат, лепбук, скласти петицію, написати листа-звернення, допомогти тим, хто цього потребує, взяти участь у соціально значущих акціях громади тощо.

Зміст програми з громадянської освіти не містить уроків узагальнення і тематичного контролю. Тому вчитель може (за необхідності) планувати такі

уроки на свій розсуд, оскільки програма не містить розподілу навчального матеріалу за годинами.

Громадянську освіту в закладах загальної середньої освіти не варто обмежувати навчанням у класі. Зміст такої освіти передбачає наскрізну реалізацію її завдань на всіх рівнях навчально-виховного процесу: навчанні, позакласній роботі, виховному середовищі навчального закладу, соціальному партнерстві з місцевою громадою та батьками й близькими молоді людьми.

Підручники, посібники, робочі зошити з друкованою основою та інші матеріали, що використовуються на уроках, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

Всеукраїнською Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба», на основі багаторічного досвіду імплементації освіти для демократичного громадянства в Україні, створено онлайн-платформу підручника з громадянської освіти для 10-класу www.citizen.in.ua Текст онлайн підручника постійно доповнюється різними навчальними матеріалами: ілюстраціями, аудіо- та відеоматеріалами, цікавими фактами і прикладами з життя. Реєстрація вчителя та його учнів на цьому сайті створює для них можливість брати участь в опитуваннях, знайомитися із додатковими джерелами й здобувати за це додаткові бали, користуватися сервісами підсумкового оцінювання знань по кожному із семи розділів тощо.

З вересня 2020 року на базі сайту www.citizen.in.ua буде організовано роботу онлайн курсу з громадянської освіти для учнів 10 класу, котрий буде включати біля 60 інтерактивних відеоуроків від кращих вчителів громадянської освіти України.

У контексті російської інформаційної агресії особливе місце в нашому суспільстві посідає медіаграмотність. З 2015 року відбувається методологічне та кваліфікаційне забезпечення процесу упровадження медіаграмотності та методик критичного мислення до викладання суспільних дисциплін у закладі загальної середньої освіти. Посібник «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін та електронний посібник для вчителя «Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства» сприятиме набуттю медіаграмотності та навичок критичного мислення старшокласниками під час вивчення курсу «Громадянська освіта» та інших суспільствознавчих курсів. На базі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти АУП з вересня 2013 є портал «Медіаосвіта та медіаграмотність» (<http://www.medialiteracy.org.ua>), у тому числі з відеоархівом, з метою створення інтерактивної платформи для спілкування медіапедагогів, задля сприяння відкритості та публічності процесів у медіаосвітньому середовищі.

На порталі розміщуються новини медіаосвіти, поповнюється електронна бібліотека, календар подій, плани уроків, презентації тощо).

В умовах війни вкрай актуальним є вивчення курсу за вибором «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти). Програма зазначеного курсу рекомендована Міністерством (лист від 02.07.2018 № 22.1/12-Г-470). Вивчення курсу сприятиме виробленню в учнів стійкої зацікавленості проблемами міжнародного гуманітарного права, формування вміння використовувати гуманістичні цінності, як базові в повсякденному житті і в подальшій професійній діяльності; вести діалог, спілкуватися з носіями різних культур і цінностей; культуру ненасильницьких відносин, здатність аналізувати свої погляди тощо. Також надзвичайно важливим є формування громадсько активних та відповідальних молодих людей, здатних дотримуватися норм гуманітарного права і принципів поваги до життя і людської гідності, захищати і розвивати їх у майбутніх сферах своєї діяльності. Школярі мають розуміти причини появи тимчасово переміщених осіб, біженців, складнощі їхнього життя тощо.

Аналітичні матеріали, а також дані багатьох сучасних досліджень показують, що в наш час у країні склалася ситуація, коли реально існує культурне розмаїття недооцінюється, а іноді сприймається як гальмо на шляху національної консолідації. Незважаючи на фактичне культурне, етнічне та конфесійне розмаїття в країні, більшість населення не бажає приймати світ у всьому його різноманітті. Протягом багатьох десятиліть формувались забобони і стереотипи до різних груп населення. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб із Криму й Сходу країни стала ще одним викликом, що спонукає шукати дієві інструменти для адаптації та соціалізації в регіонах України людей, відмінних своїми мовними, релігійними, культурними та іншими характеристиками. Також надзвичайно актуальними є розвиток громадянської освіти й системна цілеспрямована робота по об'єднанню країни, розвитку міжрегіональних зв'язків, інтеграційних процесів і співпраці.

Відповіддю на ці виклики може бути увага до регіональних особливостей й їхнє широке представлення у загальноукраїнському контексті, а також системний, інтегрований, компетентнісний підходи до знайомства з оточуючим середовищем і інклюзія у широкому сенсі цього слова. Формування громадянської та соціальної компетентності дітей є також важливим компонентом розвитку дитини й підготовки її до реалій життя у світі, що швидко змінюється. Саме для набуття практичних навичок й компетентностей для життя й був розроблений наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства». Його програми успішно пройшли апробацію й схвалені до використання. Зміст курсу є інтегрованим і, таким чином, дозволяє здобувачеві освіти побачити явища навколишнього життя в їх взаємозв'язку і взаємовпливі. Пріоритетність виховних та розвиваючих завдань через активну практичну діяльність сприятиме формуванню певних навичок і моделей поведінки, у першу чергу, спрямованих на розвиток особистості, її культурної

компетентності, громадянської свідомості та відповідальності, повагу до різноманіття, набуття ціннісних орієнтирів.

Зазначені програми дозволяють широко використовувати новітні освітні технології в навчанні, стимулюють введення інноваційних форм роботи, таких як інтерактивні заняття, тренінги, дискусії, ділову гру, кейс-стаді та ін. З програмами, посібниками і методичними матеріалами «Культура добросусідства» можна ознайомитися за покликанням <http://idcir.com.ua/kultura-dobrosusidstva/metodichna-pidtrimka/> Матеріали курсу надають можливість організації інтерактивного навчання через дистанційні форми за допомогою онлайн платформ, а також різних онлайн інструментів. Курс «Культура добросусідства» може стати важливою складовою частиною сучасної громадянської освіти дітей різного віку, а також їхніх батьків, бо дає змогу широко залучати до освітнього процесу дорослих і громаду, що також сприяє розвитку інтеграційних процесів у суспільстві.

Навчальний курс «Культура добросусідства» може бути введений, починаючи з будь-якого класу, як спецкурс за рахунок годин варіативної частини навчальних планів (35 годин на рік), або гурткової роботи, за відсутності годин - як виховна година. Викладання курсу може здійснюватися класними керівниками – вчителями початкових класів і вчителями-предметниками, шкільними психологами, соціальними працівниками, бібліотекарами за умови проходження ними відповідної методичної підготовки.

У закладах середньої освіти України впроваджується Всеукраїнська програма освіти для демократичного громадянства «Демократична школа», що розроблена Європейським Центром ім. Вергеланда, Радою Європи та Міністерством освіти і науки України. Метою програми є підтримка реформ із демократизації та децентралізації у сфері середньої освіти в Україні, впровадження освіти з демократичного громадянства та прав людини.

З метою підтримки розвитку культури демократії в школах і розвитку громадянських компетентностей програмою «Демократична школа» було розроблено такі онлайн інструменти.

Інструмент демократичного розвитку школи

Допоможе визначити сфери освітнього процесу, які можуть бути покращені, спланувати зміни та регулярно відслідковувати прогрес. Інструмент базується на принципі самооцінювання за певними критеріями. Результати самооцінки доступні лише для людей, зареєстрованих як «директор» і «помічник директора» школи. Відповідно, самооцінка має бути максимально чесною і критичною і вказати на необхідні покращення. Самооцінювання є своєрідною підготовкою до інституційного аудиту і сприяє активізації органів громадського самоврядування. Повна сесія самооцінки з обговоренням може тривати до 4-х годин. Радимо здійснювати самооцінювання наприкінці

навчального року з тим, щоб внести ініціативи щодо розвитку школи в річний робочий план. Детальніше про роботу з інструментом [читайте в інструкції](#) або в [Практичному посібнику для шкіл з використання Інструменту демократичного розвитку](#). Для доступу до онлайн версії інструменту директору школи необхідно [zareestruvatisia](#) на сайті та створити профіль школи.

Посилання для реєстрації: <https://www.schools-fordemocracy.org/registration-manual>

Тулбокс для вчителів

Це збірка інтерактивних вправ для розвитку громадянських компетентностей на різних предметах. У цій збірці вчителі діляться своїми напрацюваннями. Тут можна шукати ідеї і готові вправи, розроблені та апробовані колегами. Для того, щоб бачити вправи, реєстрація на сайті програми «Демократична школа» не потрібна. Тут також можна поділитися власними розробками. За це Програма пропонує сертифікат. Для додавання вправ у Тулбокс потрібно [zareestruvatisia](#) на сайті.

Посилання на Тулбокс: <https://www.schools-for-democracy.org/onlainresursy/toolbox>

Карта міжпредметних зв'язків

Доступна для [zareestruvanih](#) шкіл і вчителів. Вона допомагає вчителям співпрацювати і планувати міжпредметні зв'язки для формування громадянських компетентностей. Наприклад, вчителі різних предметів хочуть провести на своїх уроках вправи для розвитку громадянських компетентностей, вони можуть внести в карту-«календар» вправи, які збираються проводити. Інші колеги, які проводитимуть уроки, скажімо, у 8-х класах, будуть бачити, що вже заплановано, і уникнуть повторення. Також вчителі можуть домовитись про розвиток, наприклад, вміння співпрацювати, і спланують на тиждень/місяць вправи, які будуть проводити на своїх уроках, в рамках своїх предметів, але всі ці вправи сприятимуть формуванню вміння співпрацювати в учнів і учениць 8-х класів.

Ситуативні тести для моніторингу розвитку громадянських компетентностей учнів

Моніторинговий інструмент було розроблено та апробовано у рамках інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня «Формування та оцінювання громадянських компетентностей в освітньому процесі на рівні базової середньої освіти», який Програма підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» Європейського Центру ім. Вергеланда реалізує у співпраці з МОН. Інструментарій моніторингу розроблено відповідно до Рамки компетентностей для культури демократії (Рада Європи, 2018).

Цей моніторинг оцінює не індивідуальні результати окремих учнів чи роботу конкретних учителів. Він дає можливість з'ясувати рівень розвитку громадянських та соціальних компетентностей учнів певного класу (скажімо, на початку навчального року), на підставі отриманої інформації спланувати роботу з учнями – і в кінці навчального року провести повторний моніторинг, щоб оцінити результативність проведеної роботи й отримати інформацію щодо того, з якими складовими компетентностей працювати надалі.

Щоб провести моніторинг розвитку громадянських компетентностей, учитель має бути **зареєстрований** на сайті програми «Демократична школа». Зареєстрованому вчителю доступне посилання на тест, який мають пройти учнів. Після проведеного моніторингового тестування результати будуть доступні також у кабінеті вчителя на початку червня. Результати учнів, з якими вчитель провів тестування, будуть доступні тільки йому. Для порівняння також будуть надаватися загальні (усереднені) результати всіх шкіл, які проходять цей моніторинг.

Посилання для реєстрації: <https://www.schools-fordemocracy.org/registration-manual#vchytel>

Вебінари

Зараз доступні для перегляду вебінари з таких тем: Взаємодія в умовах дистанційного навчання.

- Проєктний підхід у школі.
- Попередження і вирішення конфліктів в організаціях.
- Цифрове громадянство.
- Міжнародний день прав людини: як його провести у школі?
- Цифрові відзнаки в громадянській освіті.
- Інтерактивні методи для формування та оцінювання громадянських компетентностей: Картки «Демократія для всіх»

Посилання на вебінари: <https://www.schools-for-democracy.org/onlainresursy/vebinary>

На Веб платформі www.prometheus.org.ua з вересня 2020 будуть розміщені такі ресурси

Інтерактивні посібники

Посібник «Як побудувати демократичну школу: Інтерактивний посібник про загальношкільний підхід до формування демократичної культури школи та розвитку громадянських компетентностей».

Цей навчальний ресурс є узагальненням досвіду роботи Програми підтримки освітніх реформ «Демократична школа», яка впроваджується в Україні з 2015 року. У ньому ми зібрали практичний досвід та поради тренерської мережі, а також адміністрацій, вчителів, учнів та їхніх батьків з понад 300 шкіл, які брали участь у Програмі і впроваджували демократичні зміни та реалізовували наскрізну змістову лінію «громадянська відповідальність». Всі вправи, тести, поради і тексти посібника були апробовані учасниками та учасницями програми безпосередньо в школі, містять максимум практичного досвіду і лише найнеобхіднішу теорію.

Посібник «Формувальне оцінювання для розвитку громадянських компетентностей»

Цей курс розроблено для підтримки вчителів у застосуванні формувального оцінювання на уроках з різних предметів. Формувальне оцінювання це демократична практика, яка може бути реалізована в атмосфері взаємної довіри за участі учителів і здобувачів освіти.

Лінійка Онлайн курсів

Чотири онлайн курси створені на основі досвіду співпраці Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» з понад 300 школами. Це такі курси: «Розвиток культури демократії і застосування загальношкільного підходу», «Розвиток демократичного середовища і демократичного врядування в навчальному закладі (школі)», «Формування культури демократії через розвиток громадянських компетентностей на уроках різних предметів та позакласній діяльності», «Формування культури демократії та громадянських компетентностей у співпраці з громадою».

Зазначені курси допоможуть сформувати цілісне розуміння культури демократії та надихнути на її розвиток та впровадження у закладі освіти.